

ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK KİMİN SORUNUDUR?

Whose Problem is Multiculturalism?

İhsan KUTLU

Sakarya Üniversitesi, ikutlu@sakarya.edu.tr

Fatmanur ALSANCAK

Sakarya Üniversitesi, fatmanuralsancak@sakarya.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Geliş: 05 Ağustos 2018

Kabul: 11 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

Çokkültürcülük, Batı, Hümanizm,
Monizm, Soykırım, Asimilasyon.

© 2018 PESA Tüm hakları saklıdır

ÖZET

Son yıllarda popüler bir kavram olarak çokkültürcülük üzerinde sıkça durulmaktadır. Bu metinde ise "Çokkültürcülük kimin sorunu?" diyerek çokkültürcülük tartışmasının nereden ve hangi bağlamda ortaya çıktığını belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaçla çokkültürcülük teorik ve tarihsel açıdan ele alınmıştır. Değerlendirme yapılırken Batılı düşünme biçiminin geleneksel özellikleri, Batılı tarihsel tecrübe ve Batının bugün geldiği nokta konu edinilmiştir. Çokkültürcülük, çok sayıda ve birbirinden farklı kültürün bir arada yaşayabilme imkanındır. Ancak bu imkana tarihin her döneminde ve her coğrafyada ulaşılammıştır. Özellikle Batıda etnik temizlik, göç, asimilasyon vb. politikalarla farklı kültürel taleplerin bir aradlığı reddedilmiştir. Batının bu tarihsel tecrübesine ve arka planındaki düşünme biçimine bakılarak çokkültürcülüğün neden başka bir yerde değil de Batıda neşet etmiş olduğu ortaya koyulmuştur.

Bu çerçevede metinde Batı ile çokkültürcülük arasında bir muhasebe yapılmıştır. Ancak konuyla ilgisi olduğu düşünülen Doğu-Batı dikotomik ayrımına dair felsefi tartışmaya, oryantalizm konusuna ve farklı kültürel çoğulculuk politikalarına metnin sınırları dahilinde yer verilmemiştir.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 05 Aug 2018

Accepted: 11 Nov 2018

Keywords:

Multiculturalism, West, Humanism,
Monism, Genocide, Assimilation.

© 2018 PESA All rights reserved

ABSTRACT

Multiculturalism concept has been frequently debated in recent years. Taking the question "Whose problem is multiculturalism?" as a starting point, this study aims to determine the origin and context of multiculturalism problem. For this purpose, multiculturalism has been studied from the theoretical and historical viewpoints. The evaluation includes the traditional features of Western way of thinking, Western historical experience and state of affairs in the West.

Multiculturalism is the possibility of different and large number of cultures living together. However, this possibility couldn't be realized in every period of history and in every geography. The coexistence of different cultures were especially rejected in the West with policies such as ethnic cleansing, migration, assimilation, etc. Considering Western historical experience and the way of thinking laying in the background, it is understood that why multiculturalism has emerged in the West rather than elsewhere.

A review between West and multiculturalism is presented in this article. However, a philosophical discussion of dichotic distinction of East and West, considered related to the subject, the orientalism issue and the different cultural pluralism policies were not included in the article due to the space limitations.

GİRİŞ

Kökleri Antik Yunan'a dayandırılan felsefenin temel sorusu "nedir?" sorusudur. Neredeyse tüm felsefe tartışmaları bu soru etrafında şekillenmektedir. İnsan doğasının ne-liği konusuna ilişkin bu sorunun kim-liğe ilişkin soruyla birleşmesi ise birkaç asırdan beri yaşanan ve yaşatılan modern kimlik probleminin kaynağı konumdadır¹.

Ne-lik sorusu, kendini özne kabul eden rasyonel insanın dünya ile karşılaşma sorusudur: özne rasyonel insan, nesne ise insanın dışındaki dünyadır. Dünyaya karşı ne-lik, başka insanlara (ötekine) karşı ise kimlik sorusu insanın bu dünyada devamlı olarak sorduğu sorudur. Başkalarıyla (ötekiyle) karşılaşma ise bu metnin temel problemidir.

Öteki ile karşılaşma esasen ontolojik bir konudur ve insanın kendini dünyada konumlandırmasıyla ilgilidir. Konumlandırma, bir anlam ve düzen meselesidir. İnsan için düzenin önemini bireysel olarak bilişsel gelişim aşamalarında görmek mümkündür. Bir çocuğun kategorizasyon becerisini kazanması tam da bu düzene ve düzenli dünya kurgusuna işaretler. Bilindiği üzere kategorizasyon dünyanın anlaşılmasında önemli bir aşamayı oluşturur (Cüceloğlu, 2017). "Toplumsal psikologlar bize, kategorilerin inşasının her tür düşünce ve eylemin önkoşulu olduğunu göstermiştir. Bu inşa sayesinde birey, toplumsal dünyada kendi yönünü bulur." (Schnapper, 2005: 13). Bu anlamda kategorizasyon ve düzen fikri insanların kendilerini dünyada konumlandırmalarında ve kendilerine göre çevrelerini adlandırmalarında önemli bir yere sahiptir.

İçinde yaşadığımız dünyanın kurucu unsuru modern batı aklıdır. Birkaç asırdan beri bu akıl ve ona eşlik eden Aydınlanma düşüncesi dünyayı standardize etmeye ve tekipleştirmeye çalışmıştır. Bu minvalde; insanlardaki benzerliklerin öne çıkarılması ve benzer insan tiplerinin yaratılması modern düşüncenin belirgin niteliğidir. Fakat yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren modern düşünceye ve aydınlanma fikrine yöneltilen eleştiriler yeni bir durumun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Modern düşüncenin *benzerlik politikası* yerini farklılıkları kabul etmeye ve bu farklılıklarla bir arada yaşayabilme becerisine bırakmıştır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde siyahilerin durumu, Avrupa'da ve diğer batı ülkelerinde toplumun genelinden farklı tercihlere sahip kişilerin durumu yeni gelişen farklılıklarla bir aradalık siyasetinin göstergeleri olarak kabul edilebilir.

Teorik düzlemde bahsedilen bu durum postmodernizm bağlamında işlenmektedir. Postmodernizm; farklılık söylemidir ve modernitenin evrensel hakikat anlayışının yerine çoğulcu hakikat anlayışının geçmesidir. 1960'lardan itibaren birden fazla kültürün bir arada yaşadığı toplumlar kendine bu teorik zeminde bir tartışma alanı açmıştır. "Postmodern teori ırkların, kültürlerin, cinslerin, cinselliklerin çoğulculuğuna vurguda bulunarak hiçbir tarzın diğeri üzerinde egemenlik kuramayacağı, her unsurun eşit temsile yetkin olduğunda ısrar etmektedir. Postmodernliğin oluşturduğu bu atmosfer daha sonraları farklılıkların adeta kutsandığı çokkültürcülük politikalarının da meşru temelini oluşturacaktır." (Şan, 2006: 304). Yani postmodernizm ve çokkültürcülük arasında bir ilişki vardır. Bu iki kavram modern düşünceye karşı çıkma ve onunla hesaplaşma noktasında kesişmektedir (Aksoy, 2012: 3).

Postmodern etkiyle birlikte ayrıca kültürlerin bireyleşmesi çokkültürcülük tartışmalarının arka planındaki önemli gelişmelerden biridir. Yani çağdaş çokkültürcülük idealleri bireysellik ideallerinden bağımsız değildir. Çok milliyetli imparatorluklardaki kültürel farklılıklar ise kolektif organizasyona göre tesis edilmiştir. Grupların dışında kalan bireylerin tanınması söz konusu değildir. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yapılanma ile Kanada ya da Avustralya'nın çokkültürcülük tecrübelerini aynı düzlemde değerlendirmemek gerekir (Doytcheva, 2009: 17-19).

Çokkültürcülük tartışmalarında toplumların sahip olduğu tarihsel ve teorik arka plan görmezden gelinmemelidir. Küreselleşme bağlamında her ne kadar akademik konular, politik söylemler ve talepler toplumdaki topluma geçmiş olsa da köklerini Antik Yunan, Hıristiyan Ortaçağ Avrupası, Rönesans,

¹ C. Taylor (2014: 55) kimlik ve tanınma problemi için şu ifadeleri kullanır: "Modern öncesi zamanlarda insanlar "kimlik"ten ve "tanınmak"tan söz etmiyorlardı – insanların (bizim deyişimizle) kimlikleri bulunmadığı için değil; bu kimliklerin tanınmaya dayanması nedeniyle de değil; tam tersine, bu kavramlar, sorun yaratmaktan öylesine uzaktı ki, böyle adlar altında konuşulmalarına gerek bile duyulmuyordu". Kimlik; "modern çağa içkin" ve kısmen onu tanımlayan bir söylemdir (Calhoun, 2014: 133).

Reform, Aydınlanma, Modernizm ve nihayet Postmodernizmde bulan çokkültürcülük; bu tarihsel mirasa sahip olmayan -ancak kendine ait farklı bir geleneğe sahip olan- toplumlarca da tartışılmaktadır. Bu metin ise “Çokkültürcülük kimin sorunudur?” diye sorarak; çokkültürcülüğün aslında Batı düşünce ve toplum geleneğinin bir meselesi olduğunu iddia etmektedir. Bu iddianın altını doldurabilmek içinse öncelikle çokkültürcülük hakkında kısaca kavramsal ve teorik bir çerçeve çizilmiştir. Akabinde Batının öteki ile karşılaşmalarından bazı örnekler verilerek bu konunun neden başka bir gelenekte değil de Batıda neşet etmiş olduğu ortaya koyulmuştur.

Çokkültürcülük; üzerinde tüm insanların mutabık olduğu bir politika/söylem değildir. Batı dışındaki toplumlar, örneğin Doğu Asya ülkeleri çokkültürcülükle ilgili farklı bir söylemi benimsemektedir. Çokkültürlü yaşama tecrübesinde neredeyse tüm Doğu Asya ülkeleri, batı kaynaklı bildirilerin (BM sözleşmeleri, insan hakları bildirgeleri vd.) içerdiği bazı insan haklarına ilişkin değer, gelenek ve yerel bakış açısı ile uyuşmadığını bildirmektedir. Çokkültürlü yaşama fikrine karşı en net duruşu, 1993 Bangkok Bildirisi ile ortaya koyan Asya ülke liderleri, bildiride sunulan hakların evrensel geçerliliğini kabul etmekle birlikte yerel tarih, kültür ve dini zemin ışığında tanınma ve uygulanmasında ısrar etmişlerdir. Ancak bu tutuma batının tepkisi, Asya ülkelerinin liderlerinin keyfi güç kullanımını haklı çıkarmak yönünde çıkarıcı çabalar olarak görmek olmuş, evrensel hakların ne sadece Asyalılara özgü ne de tüm Asya devletlerinde ortak olduğunu iddia ederek insan haklarını çöktürmelerine ve kısıtlamalara izin vermeyeceklerini iddia etmişlerdir (Parekh, 2002). Özellikle Çin ve Vietnam insan haklarıyla ilgilenmenin kendisini burjuvalara özgü bir olgu olarak görmekte ve kendi geleneksel değer ve yaşam biçimi ile uyuşmadığını belirtmektedir. Bu ülkelere göre toplum, bireyden önce gelmektedir. Bu ülkeler, bireysel hak iddiasında olan batı düşüncesinin, devletin hareket serbestisini kısıtladığı ve toplumun istikrarını bozup onları zayıflatma planının bir parçası olduğu düşünülmekte ve kabul edilmemektedir.

Bu metnin çerçevesine ilişkin son olarak bu kısımda dile getirilmesi gereken birkaç husus daha vardır. Öncelikle çokkültürcülük oldukça geniş bir zeminde tartışılan bir konudur. Bununla birlikte batı düşünce geleneği ve tarihsel pratiği dışında kalan İslami perspektifi bu metnin sınırları dışında tutulmuştur. Aksi halde farklı kültürlerin bir arada yaşayabilmesine ilişkin pek çok örnek barındıran İslam geleneği ve tarihsel hafıza için başlı başına yeni bir metin oluşturulabilir. Hem Kur’an-ı Kerim’den (Hucurat, 13) hem Hazreti Muhammed (sas)’in hayatından (Medine Vesikası) hem de Müslümanların yönettiği toplumlardan/coğrafyalardan (Balkanlar- Osmanlı Millet Sistemi² vb.) verilecek örneklerle çokkültürcülük meselesinin neden bu gelenekte doğmamış olduğu ayrıca kanıtlanabilir. Ancak burada küçük bir alıntıyla Müslümanların tecrübesini yansıtmak mümkündür:

Eğer atalarım, Müslüman orduları tarafından fethedilen bir ülkede Hıristiyan olmak yerine, Hıristiyanlar tarafından fethedilen bir ülkede Müslüman olsalardı, onların inançlarını koruyarak on dört yüzyıl köy ve kentlerinde yaşamaya devam edebileceklerini sanmıyorum.

İslam tarihinde daha başlangıçtan itibaren, ötekiyle yan yana yaşama konusunda dikkate değer bir yatkınlık görülür. Geçen yüzyılın sonunda, en büyük İslam gücünün başkenti İstanbul’un nüfusu içinde başlıca Rumlar’dan, Ermeniler’den ve Yahudilerden oluşan Müslüman olmayan bir çoğunluk bulunuyordu. Aynı dönemde Paris’te, Londra’da Viyana’da ya da Berlin’de nüfusun yarısının Hıristiyan olmayanlardan, Müslüman ve Yahudilerden oluşabileceği düşünülebilir miydi? Bugün bile, kentlerinde müezzinin ezan okuduğunu işiten pek çok Avrupalı rahatsız olurdu (Maalouf, 2014: 50).

Kısa Bir Teorik Çerçeve

Kavramsal olarak çokkültürcülüğün önce üzerinde durulması gereken kavram *kültürdür*³. Kültür; tanımlanması ve çerçeve çizilmesi oldukça zor bir kavramdır. Hatta insanların farklılıkları göz önünde bulundurulduğunda insanları kültür, etnisite gibi kavramlarla sınırlandırmak doğru da değildir (Atar,

² Çokkültürcülük ve Millet Sistemini karşılaştıran çalışmada Osmanlı İmparatorluğu’nun Millet Sistemi ile asırlar boyunca farklı milletlerin insanlarını bir arada tutabildiği ve insanların kültürel taleplerine pozitif bir tavırla karşılık verdiği belirtilmiştir (Kılınç, 2017).

³ Kültür kavramıyla birlikte ele alınması gereken diğer kavramlar kimlik, ırk, etnisitedir. Giddens ve Sutton (2016) bu kavramları şu şekilde tanımlamıştır: *kimlik*; “Bir insanın kişiliğini ya da bir grubun niteliğini belirleyen, benlik algılarıyla ilişkili ayırt edici özellikler” (265). *İrk*, çeşitli öznel özelliklere ya da biyolojik özelliklere vurgu yapan yetkinlikler; *etnisite*, “kendilerini bir sosyal grup olarak ayırt eden, ortak kültürel kimliğe dair ayrı farkındalıkları paylaşan sosyal grup üyelerini ifade eder” (207).

2018: 125). Ancak yine de kültür için şöyle bir tanım yapılabilir: “Belirli bir toplumu ya da sosyal bir grubu karakterize eden ve içeriğini, bilgi, gelenekler, normlar, hukuk ve inançların oluşturduğu yaşam biçimidir.” (Giddens ve Sutton, 2016:259). Anlaşılacağı üzere kültürün oldukça geniş içerimleri vardır. Bununla birlikte çokkültürcülük farklı kültürel özelliklere sahip toplumsal birimlerin bir arada yaşayabilmesiyle ilgilidir. Ancak çokkültürcülük farklı kullanımlara sahiptir. Doytcheva (2009:16-17)’ya göre ilk tahlil düzeyinde demografik bir kullanım vardır ve “farklı sosyal çevrelerden, dinî inançlardan, etnik kökenlerden veya milliyetlerden gelen bireylerin oluşturduğu çağdaş toplumların bir özelliğini” betimlemektedir. İkinci düzeyde toplumsal kurumlarla temas kurulmuştur. Bu düzeyde “kültürel farklılıkların toplumsal örgütlenmesine” dikkat çekilir. Üçüncü düzey ise siyasi bir programa işaret eder. Özel aidiyetlerin varlığının siyasi kurumlara kaydedilmesi gerektiği önerilir.

2018 yılı itibariyle dünya üzerinde yaklaşık olarak 7,5-8 milyar insan yaşamaktadır. Bu insanlar, her biri kendine has özellikleri bulunmakla birlikte içinde yaşadıkları toplumların özelliklerini de taşır. İnsanların ve toplumların çeşitliliği bir zenginliktir. Ancak bu durum zaman zaman çatışmalara ve ayrılıklara da sebep olmuştur/olmaktadır. Kymlicka (2015:26-27)’nin ifadesiyle azınlıklar ve çoğunluklar arasında “dil hakları, bölgesel özerklik, siyasi temsil, müfredat değişikliği, toprak iddiaları, göç ve vatandaşlığa kabul politikası gibi meselelerde, hatta ulusal marş ya da resmi tatiller gibi ulusal sembollerde” gün geçtikçe daha sık karşı karşıya gelinmektedir.

İnsanların taleplerinin çeşitliliğine karşın toplumun *homojen* olması tarih boyunca pek çok kez talep edilmiş ve bunun için uğraş verilmiştir. Homojen bir topluma ulaşmak için soykırım, zorunlu göç, sürgün, “etnik temizlik”, tecrit, ayrımcılık gibi politikalar yürütülmüştür (Kymlicka, 2015: 28). Toplumsal uyum için asimilasyon, entegrasyon ve çokkültürcülük şeklinde kategorize edilebilecek politikalar uygulamaya koyulmuştur (Özcan, 2018: 19).

Çokkültürcülük esasen her birinin birbirinden farklı ve kendi iddiası olan kültürel çoğulculuk türlerini içermektedir (Kymlicka, 2015: 39). Çokkültürcülük politikalarında öne çıkan iki farklı akım vardır. Bunlardan biri temelde bireysel hakları savunurken diğeri cemaat haklarını savunmaktadır. Will Kymlicka ve Charles Taylor bu iki farklı çokkültürcülük yaklaşımının teorisyenleridir.

Kymlicka’nın liberal hakları savunan çokkültürcülük yaklaşımı teorik olarak köklerini Hobbes, Locke ve Vico’ya dayandırmaktadır. Liberal çokkültürcülük modeli bireyi özgül bir toplulukla değil bir kategori ya da yurttaşlıkla olan ilişkisi içinde ele alan bir yaklaşıma sahiptir. Liberal yurttaşlık anlayışına göre, bir toplumu oluşturan bireylerin tümü, tanımlanmış ve değişmez bir “iyi yaşam” kavramını paylaşmazlar. Bu nedenle devletlerin dayanacağı ve hedeflerini meşrulaştıracağı bir ahlaki kaynağı da olamaz (Şan, 2006: 308).

Taylor ise komüniteryenizmin başını çeken düşünür olarak öne çıkmaktadır. Komüniteryenlik yani cemaatçilik, çokkültürcülükte bireyden çok bireyin içinde bulunduğu ve ait olduğu kültürel arka planı göz önünde bulundurur. Cemaatçi çokkültürlülük anlayışının temel argümanı, çoğunluk kültürü karşısında dezavantajlı bir konumda bulunan grupların kültürlerinin korunması esasına dayanmaktadır⁴ (Şan, 2006: 300).

Genel itibariyle bu iki akım etrafında şekillenmiş olan çokkültürcülük konusuna farklı yönlerden eleştiriler ve açılımlar getirilmiştir. Habermas’ın söylemi çokkültürcülüğe bir açılım sağlamışken; Zizek daha eleştirel bir tutum sergilemiştir. Habermas, anayasal demokrasi fikriyle farklı kimliklerin bir arada yaşama tecrübesine katkı sunmuştur. Ancak Zizek için durum biraz daha farklıdır. “Zizek’in çokkültürcülük eleştirisi batıda son zamanlarda revaçta olan çokkültürlülüğün yapaylığı ve zorlamalığı üzerine yoğunlaşmaktadır. Zizek’e göre küresel kapitalizm yeni girmiş olduğu aşamada çokkültürcülükle kendisine yeni bir form bulmuştur. Böylelikle küresel kapitalizm dünya üzerindeki hegemonyasını yine sürdürebilecektir.” (Şan, 2006).

Günümüzde çokkültürcülük tartışmaları bir yandan teorik düzlemde devam ederken; diğeryandan

⁴ Ayrıca Taylor (2014, 82-83) liberal dünyanın kültürlere karşı pek de zannedildiği kadar ılımlı olmadığını da söyler. Taylor’un ifadesiyle “... çokkültürcülük, bazı kültürlerin öbürlerine zorla dayatılmasıyla ve bu dayatmaya itici güç oluşturan üstünlük varsayımıyla çok yakından bağlantılıdır. Batıdaki liberal toplumların bu açıdan çok suçlu oldukları düşünülmektedir; bu suçlama, kısmen onların sömürgeci geçmişlerinden, kısmen de nüfusları içinde kökenini başka kültürlerden alan bazı kesimleri marjinalleştirmelerinden gelmektedir.”

tarihsel süreçte batı düşüncesinin ötekiyle karşılaşma durumunda neler yapmış olduğu dikkatle incelenmelidir. Kymlicka'ya göre batılı siyaset geleneği farklı insani talepler ve bir arada yaşayabilme meselesi hakkında sessiz kalmıştır. Tarihsel kayıtlara göre insanların çoğu zaman çoketnikli bir yapı göstermesine karşın "çoğu Batılı siyaset teorisyeni yurttaşların ortak bir geçmiş, dil ve kültürü paylaştığı ideal bir polis modelini işlemiştir." (2015: 27-28). Bununla birlikte günümüz batı dünyasının çokkültürcülüğü tartışılmasının arka planında yatan teorik ve tarihsel tecrübe de görmezden gelinemeyecek kadar büyüktür. Devam eden kısımda bu konu üzerinde durulmuştur.

Batı Tecrübesi

Düşünel Temeller (Hümanizm- Özcülük- Monizm)

20. yüzyılın sonlarından itibaren yoğun biçimde tartışılan çokkültürcülük meselesinin temelinde esasen farklı kültürlerin bir arada yaşayabilmesi sorunsalı vardır. Batının tarihsel tecrübesine bakıldığında Antik Yunan'da, Batı Ortaçağ'ında, Hristiyan tecrübesinde, Rönesans ve Coğrafi Keşiflerde, Aydınlanma'da, modern düşüncede, hümanizm fikrinde, ulusçuluk akımlarında, evrensel insan hakları düşüncesinde *öteki ile karşılaşma* -dolayısıyla bir arada yaşama/yaşayamama- tecrübesini görmek mümkündür.

Batı medeniyetinin iki ana kaynağı Greko-Roman kültürü ve Yahudi-Hristiyan geleneğidir. Grek yani Yunanlı kökler batının Hristiyanlık öncesi temellerini oluşturmuştur. Felsefi-bilimsel ve kozmolojik temeller bu köklere aittir (Kalın, 2017: 39). Batının dünya görüşünü oluşturan kurucu fikirlerden biri Prometheus mitidir. Bu efsaneye göre Prometheus ateşi yani bilgiyi çalmıştır. Bir çalıntı üzerinde inşa edilmiş olan batılı bilgi, insanın dünya üzerindeki konumunda belirleyicidir. İnsan, doğaya ve çevresine egemen olma düşüncesini bu temel üzerine kurmuştur. Başlangıçta bahsedilen ne-lik sorusu ve insanın kendini bu dünyada konumlandırma sorunu burada kesişmektedir. Yine bir batılı olan antropolog Lévi-Strauss, batılıların doğaya egemen olma ihtirasını Prometheus ihtirası olarak nitelemiştir (Schnapper, 109-110). Bu düşünce aynı zamanda hümanizm fikrinin de hamilidir⁵. Schnapper (2005), Lévi-Staruss'tan şu aktarımı yapar:

İnsanın kendi benzerlerine karşı göstermesini umduğumuz saygı, onun bütün yaşam biçimleri karşısında duyması gereken saygının özel bir biçiminden başka bir şey değildir. İnsanı yaradılıştan yalıtın, onu yaradılıştan ayıran sınırları çok dar çizen Antikçağ ile Rönesans'tan miras kalan batı hümanizmi insanı, onu koruyacak ciladan da mahrum bırakmıştır. Batı hümanizmi, keyfi olarak çizilmiş sınırların ötesine bazı parçaların atılmasına fırsat vermiş, bu parçalar da her seferinde insanlığa biraz daha yaklaşmıştır; böylece onlardan esirgenen saygınlık, dolaylı olarak insanlıktan da esirgenmiştir. Hem zaten, insanın saygıdeğer olmasının nedeni yaradılışın sahibi ve efendisi olmasından çok canlı bir varlık olmasıdır; onu, bütün diğer canlı varlıklara saygı göstermek durumunda bırakan birincil kabul budur (Schnapper, 2005: 110).

Hümanizmin basit bir söylemle insan sevgisi, insanseverlik olduğu düşünülür. Ancak hümanizm fikri hayata geçişi itibarıyla bu düşüncenin çok daha ötesine ulaşır. Hümanizm, batının din ve kiliseyle olan mücadelesinin bir sonucudur. İnsana insanca yaklaşma arzusunun bir ifadesi olan hümanizmdeki yanılgi ise bunun her insan için değil sadece batının kendi mensubu insanlar için geçerli olmasındadır (Özdenören, 2016).

Batılı tartışmadaki temel meselelerden bir diğeri *özcülüktür*. Asıl soru: '*İnsanın bir özü var mıdır?*' ve '*Bu öze göre insan nasıl davranmalıdır?*' sorusudur. Parekh (2002)'in belirttiği gibi bu problem monizm problemidir. '*İnsanlar birbirinin aynısı mıdır? Farklı insanlar, farklı yaşam biçimleri, farklı toplumsal yapılar var mıdır?*' sorularıyla yola çıkan Parekh'in ahlaki monizm olarak sunduğu bu tartışmada monist düşünceye göre asıl ve gerçek iyi, özde tektir. Aynı hayat tarzı da tüm insanlar için geçerlidir. Yani biri için iyi olan bir şey başkaları için de iyidir. 'Bir toplum için kötü olan diğeri için iyi olmaz' fikri hakimdir. Monist düşünce ilkin insanların benzer olduğunu savunur. Yani insanların ortak bir doğası vardır. İkinci olarak monist düşünce benzerliklerin farklılıklar üzerindeki ahlaki ve varlıkbilimsel üstünlüğünü kabul eder. Yani tüm insanlar birbirlerine benzer. Üçüncü olarak insan doğası toplumsal bakımdan doğaüstüdür. Bu sebeple insanlar farklı yer ve zamanlarda temelde aynıdır. Monist düşüncenin bir diğer özelliği insan doğasının tamamen bilinebilir olduğuna inanmasıdır. Son olarak monist düşünce insan doğasının tek olduğunu ve iyi yaşam için buna ulaşılması gerektiğini düşünür (Parekh, 2002: 21-

⁵ Prometheusçu düşünce ve hümanizm arasındaki ilişki için ayrıca bakınız: Kalın, 2017: 386.

24).

Parekh üç farklı monizm üzerinden tartışmasını yürütür: Yunan felsefesinin akılcı monizmi, Hıristiyanlığın dinbilimsel monizmi ve klasik liberalizmin düzenleyici monizmi. Platon ve Aristoteles'in monistik düşüncesi, akılcı gerekçelerle belli bir hayat tarzının en üstün olduğunu iddia ederken; Hıristiyan düşünce Hıristiyanlık dinine dayalı tek ve gerçek bir monizmden bahseder. Dolayısıyla Hıristiyan monizmi inanç esaslı bir monizm biçimidir. Hıristiyan monizminin hem Hıristiyanlığın farklı yorumlarına hem de Hıristiyanlık dışı dinlere karşı takındığı tavır tarih boyunca şiddet dolu sahnelerin yaşanmasına neden olmuştur. Klasik liberal düşüncenin monizmi ise yine insanın evrensel bir öze (akıl gibi) sahip olduğunu söyleyerek bunun üzerinden ortak ve tek bir yaşam biçimini savunmuştur. Locke ve Mill gibi teorisyenler ve bununla birlikte modern devlet fikrinin gelişimi, birbirine paralel biçimde klasik liberal monistik düşüncenin taşıyıcıları olmuştur (Parekh, 2002: 25-64). Farklı kültürlerin bir aradalığı monist görüş perspektifinden değerlendirildiğinde ise böyle bir durumun kabul edilebilirliği pek kolay değildir.

Tarihsel Tecrübe

Düşünsel temelde özcü, hümanist ve monist olan batının tarihsel pratiklerini ayrıca ele almak gerekir. Örneğin Coğrafi Keşifler Avrupalılar için yeni dünyaların keşfedilmesidir. Yeni dünya tecrübesi bir anlamda mevcut Avrupa hayat tarzından başka bir hayat yaşayabilme imkanını Avrupalılara göstermiştir. Karşılaşılan yerlilerin dini hayatları Hıristiyanlık haricinde başka bir inanış biçiminin de var olabileceğini onlara göstermiştir. Zaten bu yeni bakış açısı onlarda Hıristiyanlık ve kilise tecrübesinin zayıflamasına da yol açacaktır (Hazard, 1999). Ancak Hıristiyan monist düşüncenin kendisi dışındakini kabullenmesi pek de kolay olmamıştır. Kaldı ki yine Hıristiyan geleneğin içinde fakat farklı mezhepler arasında yaşanan savaşlar bunun başka bir göstergesidir.

Avrupalıların öteki ile karşılaştığı tarihsel durumlara örnek olarak İspanyolların Amerika Kıtası'nda yaptıkları; Haçlı Seferleri ve Haçlıların Müslümanlarla karşılaşması; sömürgecilik faaliyetleri; 19 ve 20. yüzyıla gelindiğinde tek tip bir ulus etrafında bütünleşmeyi öngören modern devlet tecrübeleri; 20. yüzyıldaki iki büyük dünya savaşı, özcü ve monist batının tarihsel tecrübesini yansıtmaktadır. Ancak bu yaşanmışlıkların hemen hepsinin ortak sonucu kan ve gözyaşı dolu manzaralar olmuştur. Bahsi geçen olayların hepsine burada yer vermek mümkün olmamakla birlikte bazı örneklerle konu açıklanmaya çalışılmıştır.

İspanyolların yeni kıta yerlileriyle olan tarihsel tecrübesi, batının öteki ile karşılaşmasında önemli bir göstergedir. Örneğin yerlilerle yapılan savaşların İspanyollar açısından haklılığını göstermek adına Sepulveda, yerlilerin "ilkel ve aşağı oldukları" nı bu yüzden de "Aristoteles'in de söylediği gibi doğuştan köle" olduklarını iddia etmişti (Etiman, 2014: 13). Dolayısıyla Avrupalıların yeni gittikleri yerlerde karşılaştığı yerliler, böylesi gerekçelerle kılıçtan geçiriliyordu. Bartoloméo de las Casas (2014) -ki kendisi Amerika'ya Hristiyanlığı yaymak üzere giden bir papazdır- ise yerlilere İspanyollar tarafından yapılan muameleyi kitabında uzunca anlatır:

İspanyollar, karşılaştıkları koyun kadar uysal yerlilere kısa süre sonra açlıktan kudurmuş, insafsız kaplanlar, kurtlar ve aslanlar gibi saldırmaya başladılar. Bu zavallı, bahtsız insanlar kırk yıldan beri benzeri daha önce ne işitilmiş ne de görülmüş türde işkencelerle, merhametsizce ve insanlık dışı yöntemlerle kılıçtan geçirilerek öldürülmektedirler.

Yerlilere işkence etmeyen, vahşi hayvanlar gibi saldırmayan, onları öldürmeyen tek bir İspanyol yoktur. İspanyollar Hispaniola Adası'nda o kadar büyük kıyımlar yaptılar ki bu adada eskiden 3 milyon yerli yaşamaktayken bugün sadece 300'ü hayatta kalmış bulunuyor. Onlar da öldürülme korkusu içinde yaşamaktadırlar (Las Casas, 2014: 33).

Bu ve buna benzer pek çok manzara ile Las Casas'ın kitabında karşılaşmak mümkündür. Yine İspanyollar İber Yarımadası'nda kalan Müslüman ve Yahudilere şu üç seçeneği sunmuştur: "1. Dinlerini değiştirip Hıristiyan olarak yaşadıkları topraklarda kalmak, 2. Bunu kabul etmeyenlere sürgün, 3. Bu ikisinden birini kabul etmeyenlere de işkence ile ölüm" (Şeyban, 2007: 127). Bu durumda pek çok Müslüman din değiştirmek yerine göç etmiş ve bu seferlerde çoğu Müslüman hayatını kaybetmiştir. Oradaki camiler, okullar, misafirhaneler yıkılmış ve pek çok cami Hıristiyan mabetlerine dönüştürülmüştür (Momin, 2010: 205-206).

Altın hırsı ile yola çıkan İspanyollar ve Portekizliler, sözde Hıristiyan olmadıkları için günahkâr saydıkları insanlara *soykırım* uygularken bütün insani değerleri hiçe saymışlardır. İspanyollar ile başlayan bu soykırım dönemi, Portekizliler, Hollandalılar, İngilizler, Fransızlar, Belçikalılar, Almanlar, İtalyanlar gibi birçok Avrupa devletinin iştiraki ile sadece Amerika’da değil dünyanın diğer bölgelerinde de yakın zamanlara kadar devam etmiştir. Bu bağlamda Bauman (2004: 73), yakın tarihe dayanarak soykırımın bir hayal ürünü olmadığını belirtmiştir. Yine Bauman’ı doğrularcasına Avrupa’nın orta yerinde Bosna Hersek’te asırlardır süren bir arada yaşama tecrübesinin *etnik temizlik* adıyla sona erdirilmesinin üzerinden ise henüz çeyrek asır geçmiştir (Momin, 2010: 207).

Modern eşitlik anlayışının bir örneği olan Fransa’nın 1848’e kadar köleliği sömürgelerinde sürdürmesi; sömürgelerdeki yerli halkların yurttaş sayılmaması; 1947 yılında Cezayir’de uyguladığı politikalar da *eşitliğin göreceliğini* ortaya koymaktadır (Doytcheva, 2009: 32). Batılıların kendi ülkesi dışındaki insanlara uyguladığı politikalar bir tarafa birçok ülkede çok sayıda etnik azınlık bulunmaktadır. “Belçika’da Flamanlar, İspanya’da Katalanlar ve Basklar, Kanada da Quebeciler ve ilk yerliler, İskandinav ülkelerinde yerli Sami halk, İsviçre’de Fransız ve İtalyanlar. Bahsi geçen etnik azınlıklar, birçok durumda, hakim olan milli gruplarca fetih veya sömürü yoluyla gönülsüz olarak asimile edilmektedirler” (Momin, 2010: 206).

Öteki ile karşılaşma yalnızca savaş meydanlarında gerçekleşmemiştir. Entelektüel düzlem ve kültürel araçlar açısından da batının kendini merkeze koyarak ötekine ait olanı dışarıda bırakan/kabullenmeyen bir söylemi olduğunu görmek mümkündür. Neredeyse tüm oryantalizm tartışmaları da batının kendi dışındaki kültüre olan yaklaşımını yansıtmaktadır. Aynı zamanda batının İslam’la olan *mücadelesi* de geçmişten günümüze kadar şiddetli biçimde gerçekleşmeye devam etmiştir (Hüseyin, 2006).

Batının Amerika Kitası ve dünyanın diğer bölgelerinde yaptıklarının yanında İslam’la tanışma serüvenine bakıldığında Avrupa’nın İslam’ı *öteki* olarak görmesi yedinci yüzyıla kadar götürülebilir. Kalın (2017)’a göre Ortaçağlar’da İslam’ı dini ve teolojik gerekçelerle bir *öteki* haline getiren Avrupa medeniyeti, bu ötekileştirmeyi modern dönemde din dışı argümanlarla devam ettirmiştir. Bu durum İslam’ın giderek bir tehdit olarak algılanmasına neden olmaktadır ki bunun en somut örneğini göçmen yasalarında görmek mümkündür (Kalın, 2017: 15). Kaldı ki büyük bir toplumsal ideal olarak teklif edilen çokkültürcülüğün de sınırları vardır ve bu sınırlar islamofobi ile belirginleşmiştir. Batıda yakın zamanda iyice körüklenen islamofobi, müslümanlarla bir arada yaşayabilmenin imkanını sorgulamaktadır. Çokkültürcülük söylemiyle bir taraftan iyimser bir toplumsal tablo çizilmekteyken diğer taraftan söz konusu İslam ve Müslümanlarla birlikte yaşamak olunca farklı ve daha yıkıcı bir söyleme geçiş yapılmaktadır (Kalın, 2018).

Tarih boyunca batı zaman zaman kendi içinde de güç ve egemenlik kavgası vermiş olmakla birlikte batılı olmayanlara karşı yıkıcı bir tavır sergilemiştir. Batı için batı dışı toplumlar, tarihsel süreçte neredeyse hiçbir zaman kendisiyle bir arada yaşanabilecek bir çokkültürlülük unsuru olmamıştır. Bu minvalde batının tarih boyunca batı dışı toplumlarla karşılaştığında yaptıkları; bugünkü *naif* çokkültürcülük tartışmasını boşa çıkarmaktadır. Geçmişte yaşanan acı dolu tecrübelerle rağmen siyasi bir proje anlamında ilk uygulamanın Kanada’da Frankofon azınlığın özerklik talepleri doğrultusunda şekillenmesi ve bu azınlığın farklılık söylemlerinden bir çokkültürlülük girişiminin doğmuş olması bunun göstergesidir⁶. Başlığında “çokkültürlülük” geçen kitapların tümünün Avustralya ile birlikte Kanada’da 1970-80 yıllarında basılmış olması da aslında çokkültürlülük konusunun batı menşeli olduğunu gösteren bir diğer kanıttır (Glazer’den akt. Doytcheva, 2009: 15).

Bir yandan çokkültürlü olmaya ilişkin çözüm arayışında olan diğer yandan kendisini tarihin merkezinde ve ahlaktan bilime her şeyin kaynağı olarak gören batının çoğulculuk arayışının da bir ötekileştirmeden öteye gidememiş olduğu açıktır. Nitekim çokkültürlü toplumun temininde bir deneme-yanılma olarak ifade edebilecek olan entegrasyon ya da asimilasyon politikalarını bu şekilde okumak mümkündür.

⁶ “Çokkültürlülüğün ortaya çıktığı yer, gerçekte Amerika Birleşik Devletleri değil, kuzey komşuları Kanada oldu. Onun hemen peşinden de Avustralya geldi”; Ayrıca Kanada örneği Avustralya örneğine yakındır (Doytcheva, 2009: 36; 61). Kanada dünyaya *çokkültürlülük ihraç eden ülkedir*. Pek çok farklı milletten insan Kanada’da yaşamaktadır (Özensel, 2012). Ancak Kanada’daki çokkültürcülüğün kökenlerine bakıldığında trajik bir manzara ile karşılaşılır. Amerika Kitası’ndaki Kanada’da çokkültürcülük Avrupa’dan gelen İngiliz ve Fransızların bir meselesi olarak doğmuştur.

Roger Garaudy de bu politikaları, “Karşısındakinin hiçbir şeyini benimsemeden onu kendimize çağırarak” ve “karşının her şeyini reddedip kendi ‘doğrularımız’ ile kendi içimize kapanmak” olarak ifade etmiştir (Arslan, 2012).

SONUÇ

Batının antik kökleri ve bu doğrultuda devam etmiş olan modern düşünce yapısı kendisini bu dünyada zor gücüyle egemen kılmaya meylettirmiştir. Daha eski örnekleriyle birlikte modern batı dünyasının, hem gittikleri yerlerde karşılaştıkları insanlara hem de kendi topraklarına gelenlere yaptığı muamele bu egemenlik gösterisinin sonucudur. Tarihsel tecrübeye ilgili burada verilen örnekler ise bu gösterinin sadece bilinen bir kısmından ibarettir.

Sonuç olarak belirtilmesi gerekir ki 1960 sonrasında çokkültürcülük, batının kendi içinde yine batıyla ilgili bir meseledir. Batının çokkültürcülüğü tartışması kendi *çatışmalı* tarihsel seyirleri içerisinde doğal karşılanabilir. Ancak batıya ait bu tarihsel ve teorik tecrübeye sahip olmayan batı dışı toplumlarda çokkültürcülüğün yine batı diliyle tartışılması köktenci bir sorgulamayı beraberinde getirir. En azından çokkültürcülüğün batılı olmayan toplumlarda batı diliyle tartışılmaması gereken bir mesele olduğunun farkında olunmalıdır. Kaldı ki; geçmişte ve günümüzde farklı kültürel unsurlarla bir arada yaşayabilmiş olan toplumlara bugünkü batılı çokkültürcülük söyleminin ne derece katkısının olacağı ayrı bir tartışma konusudur.

Farklı kültürel adet ve geleneklere -temel ilkelere aykırı olmadığı sürece- İslamın getirdiği esnek, kabullenici, müsamahalı ve hoşgörülü bakış (Kalın, 2017: 47) çokkültürcülük gibi bir meseleyi bu paradigmanın konusu haline getirmez. Dolayısıyla çokkültürcülük tartışmalarında aslında neyin-hangi bağlamda tartışıldığı fark edilmelidir. Yukarıda kısaca verilen batılı teorik ve tarihsel tecrübedeki toleranssızlık ve çatışmacı gelenek bugünkü çokkültürcülük söylemini ortaya çıkarmıştır. Batı dışı toplumların çokkültürcülük kavramını icat etmemiş olması bu kavrama ihtiyaç duyacak bir arka plana sahip olmaması sebebiyledir. Weber’in (2011) kapitalizm için bulduğu ahlaki temel ancak Protestanlık zemininde olması gibi; çokkültürcülük de ancak çatışma ve hoşgörüsüzlük zemininde yeşermiştir.

KAYNAKLAR

- Aksoy, N . (2012). Postmodernizm ve Çokkültürlülük. *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 13, 3-10.
- Arslan, M. (2012). Yirminci Yüzyılın Yalnız ve Bilge Yolcusu: Roger Garaudy. *Birey ve Toplum Dergisi*, 2(3), 7-11.
- Atar, C. (2018). Küreselleşme, ‘Ötekileştirme’ ve İkinci Dil Öğretmen Eğitimi İçin Bazı İçerimler. *Eğitimde Güncel Yaklaşım ve Uygulama Örnekleri Üzerine Seçme Yazılar*, PESA Publishing, 123-139.
- Bauman, Z. (2004). *Sosyolojik Düşünmek*. Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Calhoun, C. (2014). *Kimlik ve Tanınma Politikası. Kimlik Politikaları: Özdeşlik, Tanınma ve Farklılık (ed. Fırat Mollaer)*. Doğubatı Yayınları, Ankara.
- Cüceloğlu, D. (2017). *İnsan Ve Davranışı*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Doytcheva, M. (2009). *Çokkültürlülük*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Etıman, O. (2014). *Yerlilerin Gözyaşları: Yerlilerin Yok Edilişinin Kısa Tarihi İçinde(Çevirmenin Notu)*. İmge Kitabevi, Ankara.
- Giddens, A. ve Sutton, P. W. (2016). *Sosyolojide Temel Kavramlar*. Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Hazard, P. (1999). *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*. Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Hüseyin, A. (2006). *Batı'nın İslâm'la Kavgası*. Pınar Yayınları, İstanbul.
- Kalın, İ. (2017). *Ben, Öteki Ve Ötesi: İslâm-Batı İlişkileri Tarihine Giriş*. İnsan Yayınları, İstanbul.
- Kalın, İ. (2018). *İslamofobi ve Çokkültürlülüğün Sınırları. Bir Korku ve Nefret Söylemi Olarak İslamofobi (Ed. John Esposito ve İbrahim Kalın)*. İnsan Yayınları, İstanbul.
- Kılınc, Z. A. (2017). Çokkültürlülük ve Millet Sistemi. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 44-55.
- Kymlicka, W. (2015). *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*. Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Las Casas, B. (2014). *Yerlilerin Gözyaşları: Yerlilerin Yok Edilişinin Kısa Tarihi*. İmge Kitabevi, Ankara.
- Maalouf, A. (2014). *Ölümcül Kimlikler*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Momin, A. (2010). Çoğulculuk ve Çokkültürcülük: İslâmî Bir Bakış Açısı. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38 (2010/1), 203-230.

- Özcan, A. S. (2018). Çokkültürlülük Bağlamında Türkiye'nin Suriyeli Öğrencilere Yönelik Eğitim Politikası. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 17-29.
- Özdenören, R. (2016). *Kafa Karıştıran Kelimeler*. İz Yayıncılık, İstanbul.
- Özensel, E. (2012). Çokkültürlülük Uygulaması olarak Kanada Çokkültürlülüğü. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(1), 55-69.
- Parekh, B. (2002). *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek: Kültürel Çeşitlilik ve Siyasal Teori*. Phoenix Yayınları, Ankara.
- Schnapper, D. (2005). *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki İle İlişki*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Şan, M. K. (2006). Farklılık Ve Çokkültürlülük Siyasetleri Üstüne Bir Deneme. *Milel ve Nihal Dergisi*, 3(1-2), 68-77.
- Şeyban, L. (2007). *Mudejares & Sefarades: Endülüslü Müslüman ve Yahudilerin Osmanlıya Göçleri*. İz Yayıncılık, İstanbul.
- Taylor, C. (2014). *Tanınma Politikası. Çokkültürcülük: Tanınma Politikası İçinde*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Weber, M. (2011). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. BilgeSu Yayıncılık, Ankara.